

Háborús károk az erdő- és havasgazdaságban

Magyarország első világháborús részvételét két jelentősebb ellenséges betörés kísérte. Az egyik az 1915. évi orosz, a másik az 1916. évi román. Az előbbi észak-északkeleti, míg a másik dél-délkeleti irányból jött. Mivel Magyarország természeti viszonyaiból kifolyólag a Kárpátok vonulata képezte a politikai határt, a hadi események óhatatlanul is erdőket, illetve a mezőgazdaságilag hasznosított vidékek közül elsősorban havasi legelőket érintettek.

Az *erdőgazdálkodást* hazánkban az 1979. évi XXXI. tc., továbbá az 1898. évi XIX. tc. szabályozta. Az előbbiből az állam és a testületek részére előírt üzemtervezési kötelezettséget, míg az utóbbiból a községi, volt úrbéres és egyéb birtokközösségek tulajdonában lévő erdők kötelező állami erdőkezelésének kimondását emeljük ki. A törvények alapján, s az ország kapitalista fejlődésének köszönhetően, a XX. század második évtizedére korszerű erdőgazdálkodás alakult ki. A legfontosabb feladatot a szállítópályák, -eszközök kiépítése adta, mivel az évszázadok során felhalmozódott erdő(fa)vagyon hasznosításának, piacra juttatásának ez volt az alapja.

A hadi események következtében természetesen legelőször az *erdészeti szállítópályák* (utak, vasutak, hidak, tutajozási berendezések stb.) *rongálódtak* meg. Ugyanakkor az erdészeti célból létesített vasutak segítettek a hadi szállításokat is. Így például az Ilva völgyében (Beszterce-Naszód m.), vagy a szomszédos Beszterce-völgyben a vasútépítés a hadi események függvényében lódult meg, illetve lankadt el.

A háborús nehézségek, főleg a munkaerőhiány, a *vágásterek felújításának elmaradásában* jelentkeztek. A feladatokkal a példaadóan működő kincstári erdőgondnokságok sem tudtak megbirkózni. Ez a háború negyedik évében odáig fajult, hogy a csemetekertekben már nem csemetéket (mivel úgysem tudták kiültetni), hanem a közéletmezés szempontjából fontos zöldségféléket termesztettek.

Végül megemlíthetjük a *háborús túlhasználato*kat, azaz a háború okozta gazdasági nehézségek következtében folyó, ellenőrizetlen, gyakran rendszertelen fakitermeléseket. Erre a legjobb példa a német Mackensen-hadseregcsoport, akik Dél-Erdélyben vágták, vágatták a fát, amit a Dunán szállítottak Németországba.

Az erdészeti munkaerőhiányt hadifoglyok munkába állításával kívánták mérsékelni. Igaz, ez étellemezési, szálláshely-létesítési, és még

számtalan nehézséget vetett fel, de a legfontosabbat, a hadi célokra szolgáló fakitermeléseket és a városok tüzelőellátását elősegítették.

A szorosan vett erdőgazdálkodás után célszerű megvizsgálni a sokkal belterjesebb művelést jelentő *havasgazdálkodást* érintő károkat.

Magyarországon az ország peremvidékén lakó, többnyire nem magyar anyanyelvű lakosság volt a legszegényebb, a legelesettebb. Az ő felemelésükre különösen a századforduló éveiben több elképzelés született. Ezek egyike volt az ottani állattenyésztés fejlesztése, benne a havasi legeltetés lehetőségeinek kiterjesztése, főleg pedig színvonalának emelése. Az 1908. évi XLIII. tc., majd az 1913. évi X. tc. törvényhozási úton, míg az 1912., 1913. és 1914. évi földművelésügyi miniszteri rendeletek részleteiben szabályozták a havasgazdálkodás szervezeti és műszaki megoldását, továbbá a megfelelő minőségű és mennyiségű állatállomány fenntartását. A legelő- és állatállomány-javításokra 10 éves programot dolgoztak ki, amely program letéteményesei az államerdészeti egységek voltak. A tervek megvalósítása alig kezdődött el, amikor kitört a háború. (Ennek megfelelően 1915-ben és 1916-ban még igen, de a következő esztendőkből már éves terveket sem állítottak össze.)

A havasok üzemeltetésében legelső feladat a megfelelő *utak*, felvezető hajtányomok *kialakítása* volt. Az 1915. évi orosz betöréssel közvetlenül érintett máramarosszigeti erdőigazgatóság 1915. évi jelentésében az utak mielőbbi helyrehozatalának szükségességét szorgalmazta. Ungvárról, ahová szintén oroszok törtek be, így tudósítottak: „A Róna füredről havasra vezető út a követelményeknek megfelelően, 10,8 km hosszban ki volt építve és jókarban tartva, most azonban tekintettel ez útnak is háború folyamán a katonaság által való igénybe vételére és továbbá arra, hogy annak jókarban tartására a háború kitörése óta költség nem fordított”, az helyreállítandó.

A havasgazdálkodási program második lépcsőjét jelentő *istállók és pásztorkunyhók építését* a hadműveletek szintén akadályozták. Az előbb említett ungvári főerdőhivatalból írták: „a hivatal alá tartozó havasok egy részét az ellenséges hadsereg időközönként [ti. időközben] megszállván, azokon a háború befejeztéig semminemű építkezés sem tervezhető, mint-hogy a havasokon való járást ma a katonai parancsnokság nem nem engedi.” Ráadásul megfelelő munkaerő sem áll rendelkezésre, pedig a háború kitörése óta a napszámberék legalább 50 %-kal emelkedtek.

Az 1916. évi román betörés előtt Temesvárra menekült orsovai erdőhivatal egyenesen azt javasolta, hogy a háború idejére az építkezési ter-

vek végrehajtását állítsák le, mivel „a háborús állapot következtében nem csak nagyobb számú legelőjóságnak a jövő évben [ti. 1917-ben] a havasokra való felhajtására nincsen kilátás, de ezenkívül a kedvezőtlen munkásviszonyok miatt nagyobb szabású építkezések keresztülvitele lehetetlen.”

A sorrendben harmadik művelet, a *havastakarítás*, a kövek összehordása, a cserjeirtás stb., szintén a munkaerőhiányon bukott meg. Ugyanitt szemléletbeli különbségek is felmerültek. Nagybányáról 1915-ben azt írták, hogy a havasi munkákkal még a békeévek alatt is lassan haladtak. „A mennyiben tehát a szabadon heverő kövek, zsombékok és gyomcserjék eltakarítása csakis az építkezések befejezése utáni időre halaszthatnák, attól lehetne tartani, hogy a legelők nagy része addig teljesen elértektelenednék, minek folytán adott körülmények között, habár csekélyebb mértékben, évről-évre fokozatosan a takarítási és talajjavítási munkálatok is foganatosítandók lennének.”

A következő lépéseket ugyanis az említett *talaj*-, majd *legelőjavítási* (mohafelszedés, gyomirtás, fűmagvetés, trágyázás stb.) jelentették. Ezekre azonban csak évek múlva kerülhetett volna sor, miközben a legeltetendő állatoknak enni kellett. A háború tehát nemcsak az előbb említett sorrendkérdést, hanem az állatállomány ügyét is megbolygatta.

„Az ellenséges orosz betörés – írták 1915-ben Máramarosszigetről –, valamint a háborús állapot az erdőigazgatóság havasait benépesítő községek állatállományát igen nagy mértékben megapasztotta /.../ Most még adatok hiányában és a háborús állapot közepén nem lehet tudni az állatállomány megváltozásának a mérvét, s nem lehet tudni, hogy havasgazdálkodásunkat mily mértékben és mennyi ideig fogja az állatállomány megapadása befolyásolni. /.../ Ma még havasgazdálkodásunk virágzó tejszövetkezeteinek ez évi működése is kétséges.” Ugyanerről tudósított az ungvári főerdőhivatal is: „a tejjgazdaság beállítása sem lesz a közeljövőben lehetséges, minthogy a felvidék marhaállományát az ellenség nagyrészt elhajtotta.” A besztercebányai erdőigazgatóság területét közvetlen hadi események ugyan nem érték, mégis a jószágállomány olyan jelentős csökkenéséről számoltak be már 1915-ben, amely szerint a rendelkezésre álló legelőket sem tudták kellően kihasználni. Tehát a havasgazdálkodási program folytatását fel kellene függeszteni. Ugyanezt szorgalmazta a nagybányai főerdőhivatal is: „A mély tisztelettel alólírott m. kir. főerdőhivatal megjegyzeni bátorkodik /.../, hogy e munkálatok csak is a békés állapot teljes helyreállta után lesznek foganto-

síthatók, mintegy [-hogy] a jelenlegi viszonyok között sem fuvarerő, sem gyalog és kézi napszám, sem mester ember rendelkezésre nem állván, e munkálatok teljesítése teljesen kizárt dolog, azonban a marha állomány nagy mérvű csökkenése folytán e munkálatok teljesítése is időszerűtlen lenne.”

A havasgazdasági program végrehajtását azonban központilag, rendelettel nem állították le. Igaz, a kincstári erdőgazdasági egységeknek biztosított költségkeret egyre inkább a fokozott, háborús fakitermelések, nem pedig a távlati, 10 éves tervek megvalósítására szolgáltak. 1916-17-ben mindenesetre tovább csökkent nemcsak a legelő jóságok, hanem a velük foglalkozó pásztorok (akik jobbára nők és gyerekek voltak) száma is, hogy aztán különféle kényszerfelvásárlások, húsbeszolgáltatások is bekövetkezzenek. Ugyanez megfigyelhető az erdészeti ágazatban is, ahol 1917-18-ban már kényszer-fakitermelésekre, sőt a kitermelt faanyag központi elosztására került sor.

Az a gazdasági, társadalmi és ökológiai igény, amely a hegyvidéki gazdálkodás fejlesztését, benne az erdő- és havasgazdaság korszerűvé tételét szorgalmazta, a háború utolsó éveire távolinak, sokadrendűnek bizonyult. A havasokra hajtott állatok számának jelentős csökkenése (az 1915. évi orosz betörés következtében Körösmező környékén az állatállománynak mindössze egyharmada maradt meg), az általános háborús nehézségek elvadult havasi legelőket, lövészárkok szabdalta tisztásokat, erődítések építésére használt magashegységi erdőket, felújítatlan vágás-területeket eredményeztek. A gazdaságnak a hadi termelés, a társadalomnak az egész ország elszegényedése, nyomorúsága okozott gondot. Ebben a helyzetben érte Magyarországon az 1918. évi fegyverszünet.

Források

- Magyar Országos Levéltár, Budapest. K-184. 1916 – B/1 – 40.921.
- OROSZI Sándor: A magyar kormány havasgazdálkodási programjának gazdaságpolitikai háttere (1898-1918). Agrártörténeti Szemle 1989. 1-4: 24-25.
- OROSZI Sándor: Kincstári erdőgazdálkodás Erdélyben 1867-től 1918-ig. Erdészettörténeti Közlemények IX. (Budapest, 1993).
- OROSZI Sándor: A naszódvidéki erdők állami kezelése. Agrártörténeti Szemle 1993. 1-4: 91-145.

2009-ben Urbán László felkérésére írtam ezt a rövid tanulmányt. Urbán reményei szerint egy magyar-olasz közös kiadású kötetébe került volna bele, amely kötetet az első világháború kitörésének 100. évfordulójára terveztek megjelentetni.